

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Антония Велкова-Гайдаржиева,
член на Научното жури, назначено със заповед № РД 38 – 362 от 1. 01. 2018 г. на
Ректора на СУ „Св. Климент Охридски” по конкурс за заемане на академичната

длъжност

ДОЦЕНТ

по област на висше образование 2.1. Филология (Българска литература от
Освобождението до наши дни), обявен в ДВ, бр. 100 от 15. 12. 2017 г., с единствен
кандидат гл. ас. д-р Ноеми Асенова Стоичкова

1. Данни за конкурса.

В обявения конкурс за един Доцент от катедра „Българска литература” във ФСлФ документи са подадени само от един кандидат, гл. ас. д-р Ноеми Асенова Стоичкова, преподавател в същата катедра. Всички необходими документи съгласно Закона за академичните степени и длъжности са в наличност, нарушения не са извършени.

2. Данни за кандидата.

В периода 1991 – 1993 г. Ноеми Стоичкова работи като учител по български език и литература в ОУ „Сергей Румянцев” в София, като инспектор в Деканата на ФСлФ в СУ, а от 1993 до днес заема последователно академичните длъжности асистент (1993-2004), старши асистент (2004-2005), главен асистент (2005-2018) в катедра „Българска литература”. През 2000 г. придобива научната и образователната степен доктор след защита на дисертация върху проблемите на плагиатството, която излиза в книжно тяло със заглавие „Плагиатството като литературен проблем. Опит за порицаващо оправдание” (Факел, С., 2002, 170 с.). От посочените девет цитирания шест са свързани с публикациите на авторката по темата за *плагиатството*. За този твърде дълъг период името ѝ се идентифицира именно с тази проблематика. Съвсем очаквано и петте рецензии са посветени на първата монография на Ноеми Стоичкова. Голяма част от изброените 42 статии са върху проблемите, дискусиите, персоналните сблъсъци в полето на литературнокритическата ни мисъл. В чисто проблемно-тематичен план те обхващат широк диапазон от заглавия и имена от българската и славянските литератури. Интерпретирани са художествени визии, интертекстуални диалози, типологически връзки, рецептивни модели, отношенията между литературата и властта, свързани с етапни и върхови явления от родната и чуждите литератури – Захари Стоянов, Иван Вазов, Мих. Георгиев, Лаза Лазаревич, П. П. Славейков, Ем. Попдимитров, Й. Йовков, Ел. Багряна, Ат. Далчев, Славомир Мрожек и др.

Ноеми Стоичкова е автор и на 13 рецензии и 14 отзива, обговарящи актуални явления на българската литература и култура. Очевиден е оценъчно-рецептивният рефлекс на авторката особено в началото на нейния професионален път.

Много важен дял от академичните занимания на гл. ас. Ноеми Стоичкова е участието ѝ в четири международни и национални научни проекта, както и в редакционната колегия на едно от най-авторитетните издания за литература и хуманитаристика у нас сп. „Литературата” (от 2007 до настоящия момент). Също така Ноеми Стоичкова е съставител на четири издания с художествени и критически текстове. Публикационната и експертната дейност на кандидатката отговаря на изискванията за заемане на академичната длъжност ДОЦЕНТ, при

това кандидатурата ѝ е обсъдена и одобрена на катедрен съвет. Предложеният списък на публикациите и участията в проекти и редакционни колегии свидетелства за последователност в академичното поприще.

3. Описание на научните трудове.

Кандидатът е представил една книга с монографично-сборников характер, посветена на развоя на критико-рецептивната ни мисъл за цяло едно столетие (1878-1989), а също така и осем статии, свързани с проблематиката по конкурса, публикувани в различни академични и специализирани периодични издания. Те също проблематизират ключови имена, заглавия и явления в историята на следосвобожденската ни и съвременна художествена и критическа класика като Боян Пенев, Ст. Михайловски, Ем. Попдимитров, Константин Константинов, Ат. Далчев, романа „Хайка за вълци“, както и някои по-маргинални прояви като списание „Литературен критик“ и др.

4. Научни приноси. Забележки.

Заниманията с историята на литературната критика не са сред най-предпочитаните от представителите на професионалната гилдия у нас. А е повече от наложително да се създаде една цялостна в линейно-хронологически и плътна в концептуално-интерпретаторски план история на българската литературна критика, изискваща както персонални, така и екипни изследователски усилия. В тази посока трайният интерес на Ноеми Стоичкова към проблемите и систематизацията на оценъчно-тълкувателската ни мисъл е повече от съвременен и продуктивен. През призмата на противоречивите не-автономни критически решетки през тоталитарния период е разгледана рецепцията на маргинализираните от социалистическата културна политика имена като Ем. Попдимитров, Ат. Далчев, Константин Константинов. Проследени са различните властови механизми, но и автентични рецептивни инструменти за включванията и изключванията на определени авторски персони от българския (социалистически) литературен канон. Не бих казала, че статията „Боян Пенев като литературен критик за първи път се опитва да види по-слабо известното лице на литературния историк. Още Иван Радев в монографията си за интелектуалеца, както и в предговора към съставения от него том „Боян Пенев. Студии. Статии. Есета.“ (1985) концептуално коментира фигурата му на строг естетически съдник, помествайки и полемичните статии „Салонна критика“ и „Нашата критика“. Що се отнася до статиите „Идеологическо надмощие и (не)приспособимост: разговорът за литературната критика през 1965 г.“ и „Списание Литературен критик – между предвоенното „ляво“ и априлските повеи“, те представляват отделни глави в предложението за обсъждане хабилизационен труд „Критически езици и идеологически полета. Фрагменти от едно столетие (1878-1989)“, на който ще се спра по-обстойно.

Така озаглавеното изследване на Ноеми Стоичкова подсказва, че е направен опит за историзиране на литературнокритическата ни мисъл за период от едно столетие. Задача твърде амбициозна на фона на действително малкото съществуващи периодизации и систематизации на българската оценъчно-интерпретаторска проза. Още във въвеждащите думи авторката предлага едро скроена периодизационна схема за развоя на критиката ни – „от Освобождението до Втората световна война и от 1944 до 1989 година“ (с.11). Подобна схема не отчита спецификите на критикооценъчното мислене, неговите отделни етапи на диференциация и автономност. Също така ми се ще да вметна, че освен визираните трудове на Г. Димов като „плътен идеологически опит върху критическия развой“ (с. 11), съществуват сериозни периодизационни модели на критикооценъчния и историографски интерес към българската литература: на Пантелей Зарев „История на българската литературна критика“ в три тома (1989, 1994, 1996), на акад. Иван Радев, може би засега най-обоснования и съответстващ на

спецификата на оценъчно-тълкувателската и историографската дейност, поместен в неговата „История на българската литература през Възраждането” (1998), на Светлозар Игов в неговата „История на българската литература” (2010).

Разбира се, надсловът „Критически езици и идеологически полета” е твърде общ и като такъв „застраховащ” работата от изискването за скрупулозност, за последователност и изчерпателност, но от друга страна, предполага прекалена фрагментарност и необосновани липси в изложението. Авторката има съзнанието, че първите текстове са „най-слабо иновативни” (с. 12), като обяснението е, че интересът ѝ се съсредоточава към особеностите на критическата ни мисъл в междувоенния период. Но все пак, еманципаторските процеси в критическото поле, неговата автономизация и институционализация се случват именно около фигурата на д-р К. Кръстев, които не са коментирани в дълбочина. Основополагащите текстове на жреца на модерната естетика са подложени на аналитична дисекция и литературноисторическа концептуализация за първи път толкова плътно от Милена Кирова в нейната „Българска литература от Освобождението до Първата световна война”, том 2, който излезе неотдавна.

Смятам, че най-сериозно е разработена частта, проблематизираща „лявата линия” в критическата ни мисъл от нейното зараждане до Втората световна война, както и соцреалистическата критика от периода на тоталитарното управление.

Съвсем резонно авторката отбелязва в началото, че ще ползва социологическите анализи, тъй като същинският живот на критиката е в публичното пространство, в литературната периодика, където, както се изразява Св. Игов, „пороят от литературни текстове се превръща в смислов порядък, в Литература”. Намирам за попадение избора обстойно да се обгледат органите на Съюза на българските писатели – списанията „Септември” и „Пламяк”, които са микромоделите на културната политика в Народната република. Именно около тях се съсредоточава художествено-критическата интелигенция на времето, но и се разгръщат периодично дискусии за мисиите и функциите на литературната критика в тоталитарното време. Изборът е мотивиран с факта, че „Септември” и „Пламяк” са „националните трибуни, които освен за литература и изкуство, са и за „обществени въпроси” и публицистика” (с. 15).

Знаем, че критиците са стожерите, „идейниците”, главните фигури на едно издание, правейки го физиономично, създавайки му концептуален облик. Но в контекста на социалистическата култура това явление остава в историята. И все пак „Септември” и „Пламяк” са интересни с това, че по страниците им критиката обсъжда сама себе си, прави спорадични опити да надхитри капаните на идеологическата доктрина. Неслучайно Св. Игов твърди, че критиката е най-подозрителното поприще за всяка деспотична власт, тъй като нейна изконна длъжност е да открива, йерархизира и канонизира автентичните, а не конюнктурно ориентирани художествени стойности.

Изключително продуктивен е и проблемът за мястото на юбилейните слова по повод годишнини от раждането или смъртта на български писатели в конструирането и охраняването на литературния канон. Националната ритуална култура е обект на интерес не само в посоченото изследване на Ем. Димитров, но и в изследванията „Посмъртното слово като феномен на българската култура (Елена Налбантова, Антония В.-Гайдаржиева), „Кръгът „Мисъл” в годината на големите литературни юбилеи” (М. Неделчев), в които са изведени типологически модели на осмисляне на писателското присъствие в националния духовен живот и те биха били продуктивни за настоящата работа.

В предговарящите думи Н. Стоичкова настоява за необходимостта от континуалност и каузалност в изследването на развоя на критическата ни мисъл, тъй като: „Метаморфозите в критическото самосъзнание не могат да се изведат аргументирано без анализиране на основите” (с. 19). Прекалената фрагментарност в

изложението в първата част обаче, изключването от коментаторски обсег на ключови фигури и текстове, както и на съществуващи солидни монографични трудове върху тях някак „олекотява“, „обез-плътява“ разказа за равойните процеси в оценъчно-естетическата ни проза.

Вярно е, че през 90-те години на миналия век Ал. Кьосев провокира литературоведската мисъл у нас с констатацията, че „Българският дебат за канона едва прохода“, че „самата дума канон е сравнително нова за литературоведските среди у нас“. Подобни твърдения, ориентирани към краевековното мислене за канона, са в някаква степен разбираеми. Но ми се струва немислимо да се дискутира литературното поле от 20-те и 30-те години на миналото столетие, без да се посочат и тълкуват основополагащи статии, които не само проблематизират явлението литературен канон, но и инициират дебат по въпроса. Става дума за статията на Мих. Арнаудов „Канонът на българската литература“ от 1922 г., а също и за репликиращата я статия на В. Пундев със същото заглавие от 1923 г.

Безспорно е дългото „социалистическо отсъствие“ в публичното поле на фигури като д-р К. Кръстев и Вл. Василев, отразило се пагубно върху културната ни памет. Но с тях (д-р К. Кръстев и Вл. Василев) съвсем не се изчерпва „списъкът“ с ярки критически присъствия от ранга на В. Пундев, Ал. Балабанов, С. Радев, Г. Цанев и редица други (Вж. предговора на Вихрен Чернокожев „Критическият канон в българската литература“ към „Българска литературна критика. Т.1, В. Търново, 2000), а в изложението на Н. Стоичкова те дори не се споменават. При това тяхната липса в литературноисторическата панорама през социализма беше „възстановена“ с редица изследвания след 1989 г. – освен посоченото на С. Василев за Владимир Василев, критическият профил на златорожеца е обект на внимание в трудовете на Иван Радев, на Евелина Белчева, също така трябва да се имат предвид изследването на Ал. Йорданов за Константин Гълъбов, статиите на Симеон Янев за д-р Кръстев, монографиите за В. Пундев, за Ив. Мешков... Споменатите трудове контекстуално плътно, фактологично коректно, аналитично задълбочено разискват проблеми, поставени и в тук коментираната работа, която се самооценява като „първи опит за концептуализиране на критическите себerefлексии от края на XIX до 80-години на XX век“. А би трябвало да се има предвид и фактът, че в „Историята“ си Св. Игов задава модела на една концептуална систематизация на етапите на критическата мисъл у нас в целия диапазон от формирането ѝ през Възраждането буквално до наши дни (първото десетилетие на 21. в.).

Изяснявайки теоретическите основания на своя труд, авторката използва не съвсем прецизирани формулировки и неясен понятийно-категориален език, който на места обърква: „Фрагментът като структура на пост(модернисткия) текст едновременно сменя причинно-следствените логически връзки, но и изгражда многоаспектни (асоциативни) такива. Самостоятелността на „извадката“ разгръща определен смислов акцентен елемент, но се свързва и с развоя на металитературното „цяло“ тяло. Заради него пък постструктуралистката деконструкция предполага разбиването на фрагменти, удобни за анализ. Интерпретацията на избраните „късове“ обаче изключва фрагментарното четене, тъй като се изисква дълбочинност и синтезност на познанието. Херменевтичният ни опит води диалог и с идеологическото относно критическото себесъзнание, относно функциите и ролите на литературната критика както в периода от Освобождението до Втората световна война, така и в най-представителния писателско „съюзен“ периодичен печат на НРБ, когато критиката заема мястото на литературна теория, спекулативно разполага с литературната история и властово ловко управлява социалната комуникация за Литературата“ (с. 21-22).

Фрагментът, озаглавен „За методологията” по принцип трябва да уясни целите, задачите и теоретическата макрорамка на изследването. Но всъщност изложеното в него обърква, заплитайки имена, концепции, тезиси, които невинаги са съредни – от Античността до М. Фуко, от Веселовски до Бурдийо. В това, че авторката използва фрагментарно различни постановки няма нищо необичайно, дори е повече от нормално, имайки предвид общокултурологичната проблематика, свързана с коментара на литературнокритическото битие. Но тези наистина разнородни постановки не са смислотворчески интегрирани в единен изследователски език. Ще посоча пример: „Имайки предвид, че XIX век (Сент Бъов, „Какво е класик”, 1850 г.) формулира новото разбиране за класично, критиката трябва да се справя от тогава до днес и със собствено литературния си символен капитал, който да е универсален и да устоява във времето. Позитивистичната аура през Александър Веселовски („Историческа поетика”, 1893) предлага също своя формула за литературна история, която е непрестанно взаимодействие между пасивни художествени форми и активно обществено съдържание...” (с. 24).

В подобни фрагменти проличава една вътрешна напрегнатост и несъвместимост между десетките цитирани автори, чиито теоретико-методологически гласове не „дифузират” помежду си.

В крайна сметка критиката е естетическото самосъзнание на литературата, тя осъществява оценъчно-интерпретаторската канонизация на художествено стойностните творби. Повече от наложително е проблематизацията на литературната критика да се обвързва с литературната история, литературната теория, каноностроителството. Нерядко в историята на българската литературна критика един рецензентски текст съдържа и литературноисторически, и теоретически пластове. Още през 20-те години на 20. в. В. Пундев визира „генеалогическата връзка” между литературноисторическия разказ и „жанра на списъците”, тъй като канонът е мястото на среща, където се засичат задачите и методите на литературната критика със задачите и методите на литературната история. При това още през 90-те години на 19. в. се наблюдават няколко важни обособявания в литературната ни мисъл, които в началото на 20. в. се специализират професионално, идейно-философски. На първо място литературната мисъл се разчленява на литературна критика и литературна история, а самата литературна критика се разделя на академично-изследователска и оперативна, занимаваща се с текущия литературен живот. 90-те години е времето, през което критиката се налага като специализирана духовно-интелектуална дейност, като културна институция и професия. Специализацията на литературната критика има важно значение за разволя на литературната наука, за изграждането на по-диференциран и професионален изследователски и критически апарат. Тези процеси на диференциация са типологично систематизирани в посочените периодизационни модели на Иван Радев и Св. Игов.

Що се отнася до средищното място на литературната критика в литературната наука, Н. Стоичкова с право отбелязва (и това е сред основните идеи на изследването ѝ), че критиката в някаква степен поглъща литературознанието. В тази връзка смятам, че отделеното място на критика Ив. Мешков в изложението е някак епизодично, неотговарящо на неговото средищно място в отстояването на литературната критика като автономно поле. Ив.-Мешковата проникновена интерпретаторска проза и разгърнати теоретико-методологически възгледи са пример за всепоглъщащия всички дялове на литературознанието criticism, както и за критическия есеизъм като форма на своеобразна дифузия между художествено-образното и рационално-рефлексивното; за критиката като реконструкция на художествените творби, но и като до-творяване на литературните светове.

В тази „методологическа част“ авторката несистематично употребява термини и понятия от хуманитарния корпус, което на места затормозява възприемането на текста. Не само отделни фрази, но цели фрагменти остават смислово непрояснени. Отново ще кажа – остава се с впечатление за концептуално-понятиен еklektизъм. От множеството изброени модерни теоретици от различни области на хуманитарното се губи индивидуалната изследователска оптика. А и не е ли по-важно, че в хода на самата изследователска работа, особено когато нейният обект е критиката, се създава и методологията.

Приветствам решението в първа част да се огледат процесите в оценъчното поле чрез ярките фигури, превърнали се в законодатели и арбитри на естетическия вкус. Но така очертаният период от Възраждането до Втората световна война е вътрешно диференциран и той трябва да се изследва внимателно на микро- и макроисторическо равнище. Що се отнася до десетилетията след Освобождението, малко озадачава поставянето на Вазов редом до д-р К. Кръстев и Б. Пенев. Че Патриархът е един от представителите на актуалната през Възраждането формула „писателят като критик“, е вярно, но той съвсем не е съ-реден с другите двама като най-знаковите фигури на критическата институция. Иначе ясно са изведени физиономичните характеристики на критиката ни през 80-те години на 19. в. Находчиво е и наблюдението, че това, което Вазов формулира по отношение на ругателската критика като реклама, се актуализира като позиция едва век по-късно. Но струва ми се още по-важно е, че Вазов както винаги е забелязал най-същностната функция на критиката – негативна или позитивна – тя е част (етап) от „производството“ на творбата, на нейния смисъл и ценност. Литературнокритическият акт е откривателски и законодателен едновременно, творчески и институционализиращ.

Действително, макар че в ново време Л. Стаматов и С. Янев издадоха в три тома съчиненията на д-р К. Кръстев и макар че критикът философ е сред често цитираните авторитети от миналото, е повече от наложително наследството му да се коментира в неговата цялост и единство. Защото от началото до края на творческия си път д-р К. Кръстев отстоява естетската гледна точка като професионален дълг. Именно Кръстев е този, който налага в българската култура естетическото като „родово понятие“, но и представата, че критиката е белег за зрелостта на една култура. Още докато е в ролята си на апологет на Вазов, той отстоява естетическите принципи на модерното изкуство. Колкото и невероятно да е на пръв поглед, д-р Кръстев е изключително единен в идейно-концептуално отношение в цялата си професионална кариера.

В този ред на мисли ми се струва, че би било добре да се подложат на сериозен анализ редица текстове на философа литератор, които не са или са малко обговаряни, но са с фундаментално значение за развоя на оценъчно-рецептивната ни мисъл. Да не забравяме, че една от най-важните мисии на д-р К. Кръстев е да създаде и укрепи персоналистичните литературни митове. А за същинска, автономна критика говорим, когато тя започва да изпълнява митотворчески функции спрямо автори и явления. Формулите определения на Кръстев за най-ярките персони на модерната ни литература остават жалонни за речника на националната литературна критика.

Представеният „сюжет“ между двамата философи в критиката д-р К. Кръстев и Димо Кьорчев не е разгърнат в пълнота. Не само в статията „Литературната критика“, но и в редица други текстове Кьорчев апострофира оценъчния догматизъм на Кръстев, естетическия нормативизъм на кръга „Мисъл“. Но в позициите на двамата има и допирателни. Често пъти краен в манифестаторските си възгледи и убеждения, в начертаните утопични проекти за родната литература, в много от рецензиите и студиите си младият литератор предлага наред с конгениалните си интерпретации - и аналитични разрези на българската художественост, изпъстрени с безупречно

формулирани изводи за писатели и творби. Също така за текста на Д. Кьорчев се споменава, че е малко познат, а той е сериозно коментиран в изследванията на различни автори (Вж. сб. „Димо Кьорчев. Между литературата и политиката. В. Търново, 2005.)

Следващият изграден сюжет е по-скоро между Мих. Арнаудов и Б. Пенев. Той поставя много важните постановки за негативната и афирмативната критика, за развързването, както се изразява Н. Стоичкова, едно от друго на професионализъм и университетска диплома, за безсмислеността на критиката като приятелско поощрение. Всъщност д-р К. Кръстев, Б. Пенев, Вл. Василев, В. Пундев, Ив. Мешекков неизменно са отстоявали разграничаването на критическата от рекламната дейност, което с днешна дата Св. Игов аксиоматизира така: „Писането за един автор не е „услуга”, за която трябва да се благодари. То е критическа работа, която – ако е добра – е принос към литературата въобще, а не към суетата на автора”. Б. Пенев е може би първият, който системно настоява, че критическият труд изисква органическото съчетаване на тълкувателската конгениалност с дистанцираната рефлексивност. Но най-важно за него е критическото постигане на индивидуалната творческа физиономия, конструирането на смисловия образ на дадено авторско дело.

Интересен е етюдът за „парадоксалната критика на Гео Милев”, разколебаваща утвърдените норми и представи. Изключително функционално тук би било използването на изследването на В. Русева „Аспекти на модерността в българската литература през 20-те години” (1993), както и тълкувателското разгръщане на някои интерпретаторски прониции на Г. Милев, превърнали се в етапи за разволя на критическата ни проза. Съществено е отбелязването, че за разлика от критико-естетическия му радикализъм, като „историк” Г. Милев търси „единството и непрекъснатостта на художествените процеси”.

Във фрагмента „Стрелите на „стрелците” към литературната критика” са ясно изведени две тенденции в позициите за литературната критика, които „ще се модифицират през 60-те години” – за аналитично-аргументативната и за есеистично-импресионистичната критика.

Средищен е повдигнатият от проф. Гълъбов въпрос за критиката като „зона”, в която се преплитат научната подготовка с творческия процес и съответно за издигането ѝ в основен тип творческо-интелектуална дейност. Изобщо полемиките на стрелците с различни кръгове и персони са знакови за времето след Първата световна война и е добре те да не остават на равнището на дескриптивното представяне, а да бъдат подложени на задълбочен концептуален анализ. В тази насока полезен би бил сборникът от поредицата „Литературни кръгове и издания” – „Литературен кръг „Стрелец” с плътния литературноисторически предговор „В зодиака на „стрелците” на Сава Василев (1995), наблюденията на който са идейнопродуктивни и за настоящия текст. Защото голяма част от работата по литературноисторическата реконструкция и концептуализация е вече свършена и трябва да се върви оттам насетне.

Със средишно значение е частта „Златорожкия” арбитраж за критиката”. Безспорно делото на Вл. Василев в неговата цялост има силен авторефлексивен импулс. Знайни са неговите безценни естетико-оценъчни и редакторско-издателски равнометки, обговаряни в различни трудове, посветени на златорожеца. Критиката е филтърът на литературния поток, винаги е настоявал Вл. Василев, нейна основна мисия е да разпознава, да йерархизира, но и да налага художествените ценности. Затова в почти всички броеве на списанието се срещат текстове, проблематизиращи задачите, функциите и обществената значимост на критическата дейност, която е длъжна да прокара границите между „чистото” и „комерсиалното”, между оригиналното и плагиатското, между каноничното и масовото. Литературният вкус е култивирана

заложба, компетентна интуиция, както се изразява М. Кирова, но и обществена съвест. За златорожци най-важно е битието на хуманитарните идеи в художественото слово, но те винаги са отстоявали автономията на литературата спрямо набезите на всякакви партийно-идеологически пристрастия и пазарни намеси.

Важното в този фрагмент е, че са коментирани малко обговаряни текстове, макар и предимно на тематично-описателно равнище. Всъщност самото начинание да се концептуализират критическите позиции и полемики в списанието е труд, изискващ отделна дисертационна разработка, тъй като това би бил един сериозен опит за историзиране на критическия живот между двете световни войни.

За един от най-контекстуално плътните литературноисторически ескизи в предложената на вниманието ни книга считам „Грите етапни емблеми в лявата критика: Димитър Благоев, Георги Бакалов, Тодор Павлов”. Тук коректно е уточнението, че „лявата критика не се препокрива с пролетарската, макар че се употребяват синонимно в междувоенния период” (с. 117). Всъщност авторката тръгва от „генеалогията” на лявата естетико-оценъчна дейност, за да стигне във втората част на изследването си до нейните метаморфози след 1944-а в годините на държавния социализъм. Безспорно е дошло времето този „сектор” на критическата ни мисъл да се коментира обективно-дистанцирано, без натиска на конюнктурите, било от времето преди или след 1989 г.

Мястото на лявата критика интересува авторката като част от общия дебат за задачите и функциите на естетико-оценъчното от Освобождението до Втората световна война. Развойната линия на тази критика и „имиджа” на ляво ориентирания критик са видени в следното лаконично, но напълно резонно обобщение: „... от тълкувател и оценностител през 1900 г. през 20-те години се превръща в инструктивен и контролно-надзорен фактор, а в края на 40-те и в репресивен” (с. 118).

Няма спор, че Вл.-Василевият „Бараж от литературни формули” е сред най-аналитично аргументираните и концептуално защитените „методологически” текстове на златорожеца. Но той не е единственият, влязъл в словесен двубой преди деветосептемврийския преврат с „тежкия артилерист на левия литературен фронт” Т. Павлов. Още през 30-те години се разгаря тежък конфликт с един от ярките, но отклоняващи се от класово-партийните принципи представители на лявата интелигенция Ив. Мешеков по повод неговата „Трудовоспътническа литература”. Отвъд конкретния повод обаче конфликтът е много по-мощен, концептуално-естетически, културноидеологически.

Последователно и задълбочено са проследени трансформациите в разбирането за задачите и целите на критиката в прозата на Д. Благоев, който в началото „притежава и нравствен идеализъм, и относителна търпимост към писателите, неприобщени към или скъсали със социалистическите среди” (с. 123). Но от друга страна, позицията на „башата на лявата критика” постепенно се втвърдява, нормативизира в „постулат за „единствено правилния” класов мироглед и метод” (с. 123).

Четейки в близост „борческите” текстове на строгия социолог, но слаб интерпретатор Г. Бакалов, Номи Стоичкова с право ще определи наследството му като идеологически ортодоксално, политически доктринерно.

Вече споменах, че мястото на Ив. Мешеков съвсем не е „графата” „Други в ляво”. Той е най-средишната фигура в критическата ни мисъл между двете световни войни, изповядващ теоретико-методологическия плурализъм при интерпретация на художествените стойности, с редица свои изяви той се разграничава от общата пролетарска политика.

Смятам за един от приносните моменти в коментиранията книга обговарянето и респективно вкарването в изследователски оборот на списание „Литературен критик”, лява трибуна на дебютиращи в художественото и критическото поприще. Интересното

е, че изданието е видно като предтеча на редица тенденции, които ще тържествуват след 60-те години на 20. в.

Струва ми се обаче, че връзката Иван Мешков – списание „Литературен критик“ е не съвсем убедително сюжетирана. Освен това много по-функционално за целостта и концептуалността на работата би било профилирането на Г.-Цаневото списание „Изкуство и критика“ като своеобразен посредник между различните естетики, идейни убеждения, професионални вкусове.

Отново ще кажа, че втората част на предложениия труд е по-контекстуално плътна, аргументирана. Извършена е огромна емпирична и инвентаризационна работа, както и опити за систематизация на случващото се на територията на критиката. Може би по-добрият избор би бил съсредоточаването на авторката изцяло върху този период от развой на литературнокритическото мислене.

Съвсем резонно, ползвайки скрупульозната периодизация, направена от Пл. Дойнов на соцреалистическото време, Ноеми Стоичкова проследява метаморфозите в критикооценъчната авторефлексивност от средата на 40-те години в диапазона конкурентно-конюнктурно. Това е времето, когато на критиката се възлагат надежди за разчистване на буржоазното наследство и за конструиране на новия соцреалистически канон. Едно от важните наблюдения тук с пагубно значение за оценъчно-тълкувателските осъществявания по-насетне е зачеркването на „критерия за образование и образованост на критика“. Съответно университетът е маркиран като топос на вражеската за държавната власт буржоазна интелигенция, а „новият“ критик – като практикуващ марксистко-ленинските принципи в своята дейност. Известни промени настъпват след така нареченото „размразяване“, но те са изпълнени с множество парадокси, за да се защити макрорамката на политестетическата доктрина – „недостатъците са мимолетни деформации в „принципиалната“ непогрешимост на системата“ (с. 173).

Другата важна тенденция, която се узаконява, е приравняването на критиката с науката, тъй като нейният фундамент е историческият материализъм. За първи път е направен обстоен преглед на списанията „Септември“ и „Пламък“ през призмата на критическата саморефлексивност.

В частта „Априлските“ дискусии за критиката: завръщания и зародиши“ се проследяват както политкоректните, така и в някаква степен опозитивните позиции, гласове и реплики на водещи имена, сдобили се с публичен авторитет в културния живот от онова време. Чрез коментара на възлови изказвания в тогавашните дискусии изследвачката ни потапя във вътрешната противоречивост на соцреалистическото време. Знаков е например „гласът“ на Ат. Натев, който отстоява необходимостта от активизиране на оперативната критика за сметка на администрираното вътрешно редакторско рецензентство. Или на Цветан Стоянов, лансиращ „импресионистичното“ направление в критиката, възвръщащ творческата автономност на оценъчно-тълкувателската мисъл.

Но и в тази част се срещат объркващи, неразбираеми изрази като следния: „Евфемизацията на вътрешната ведомствена цензура „сполучливо“ случва именно И. Спасов, характеризирайки редакторските реакции в регистъра на (не)отзивчивост, на експедитивност на отговори и(ли) потъване в „забвение“ на материали, на страх и(ли) вълнение пред тяхната врата“ (с. 195).

Макар и да приемам отказа на авторката да коментира сп. „Литературна мисъл“, смятам за много същностно с оглед типологическите очертания на литературнокритическите процеси – противопоставянето между „импресионистична“ и „структуралистична“ критика, което динамизира и обновява догматизиралото се литературознание през последните десетилетия.

Този конфликт е само спорадично разгръщан в някои съвременни изследвания, поради което е необходимо задълбоченото му теоретико-методологическо и исторически дистанцирано осмисляне.

Втората половина на 70-те и десетилетието на 80-те години са видени като опити, макар и плахи, за плурализация на критическото мислене чрез отваряне към модерните оценъчно-интерпретаторски подходи на световното литературознание, а оттам и пробив в херметизиралата си се родна хуманитаристика. В тази част внимателно са проследени йезуитските механизми на злоупотреба на властта с литературата, но и механизмите, чрез които литературата брани своята „автономия”. Анализирани са основополагащи теоретико-методологически статии на Константин Еленков и Красимира Близнакова от началото на 80-те.

Друго същностно явление, което откроява авторката, е изграждането на образа на критика като писател, имайки предвид реализацията на Кирил Топалов, Сим. Янев, Боян Биолчев, Чавдар Добрев. Една линия, аналогична на тръгналата през Възраждането и стигнала до Ат. Далчев формула „писателят като критик”. Това е тема, плодотворна за отделен дисертационен труд.

В заключението би било добре още по-дефинитивно и ясно да се изведат обобщенията от респектиращия емпиричен преглед, предимно в неговата втора част. Наистина трудно е в едно изречение като следното да се маркират и обобщят всички промени, настъпили в оценъчно-естетическото мислене от Възраждането до 80-те години на 20. в.: „Започнала през Възраждането с обособени три подхода към „наследството” – прагматичен, класицистичен, утилитарен – в „зрелостта” си тя започва да прелива първите два в „дясното” литературно поле и да контаминира първия и третия в „лявото”, в резултат на което се получава един изобретяващо присвояващ, дистанциращо премълчаващ дискурс към националния „златен фонд” и опит за издаване на нов, класов такъв (с. 298).

Хабилитационният труд на Ноеми Стоичкова има претенцията да е първото „систематично и концептуално изследване” на „саморефлексивните критически езици от Освобождението до Втората световна война”, т.е. да е своеобразна История на литературната критика у нас. Както вече посочих, такива концептуални систематизации съществуват. А историкът е длъжен да е запознат с вече натрупаните рецептивни прочити и периодизационни модели от различни времена, да ги коментира и да създава, ако е нужно, нови такива.

Така или иначе тази книга уплътнява дебативното поле около природата и мисиите на литературната критика с различните ѝ притегляния към научно-дискурсивното или към творчески-фигуративното. В работата са открити някои проблемни полета, които е наложително в бъдеще да бъдат задълбочено разработени: за специализацията и жанровото своеобразие на критическите текстове с оглед на това къде се публикуват – в специализирани литературни издания или в текущите; за сложните отношения и надигравания между критическата институция и властта; за критиката като субективно пристрастно емпатично преживяване или като кабинетно дистанцирано занимание и т. н., и т. н. Работата на Ноеми Стоичкова на определени места само маркира, но на други аргументирано анализира въпросните проблемни полета.

Още възрожденците, да не говорим за времето на д-р К. Кръстев и Б. Пенев, разполагат българските литературни ценности в контекста на европейската художествено-философска мисъл, на най-важните културни образци. И ако през първите десетилетия на 20. в. у нас се утвърждава представата за критика като „озлобен, ядно захапал писалката си хищник”, в следващите десетилетия, особено имайки предвид фигури като майстора интерпретатор Иван Мешков, критикът се

мисли предимно като тълкувател, съграждащ универсалните светове на човешкото. Българската култура действително изпитва голяма необходимост от още задълбочени изследвания върху ключовите проблеми и ярките персони на оценъчно-интерпретаторската ни мисъл.

5. Преподавателска работа.

От 1993 г. до настоящия момент гл. ас. Ноеми Стоичкова упражнява преподавателска работа като член на катедра „Българска литература”. Освен че провежда семинарни занятия по История на българската литература от Освобождението до наши дни, тя се включва активно в катедрените ангажименти, в рецензирането на дипломни работи и магистърски тези.

6. Заключение.

Въпреки отбелязаните на места теоретично-терминологични и стилистични неясноти, литературноисторически и интерпретаторски дефицити, липса на знакови текстове и имена като обект на коментар, на убедително конструирани литературнокритически сюжети, постижение на работата е, че очертава един значителен период от развоя на естетикооценъчната ни мисъл и нейния авторефлексивен заряд. За първи път са обгледани периодични издания и техния профил с оглед на проследяване трансформациите и метаморфозите в литературнокритическото поле.

В заключение предлагам на Научното жури да присъди на гл. ас. д-р Ноеми Асенова Стоичкова академичната длъжност ДОЦЕНТ по Българска литература от Освобождението до наши дни.

17 април 2018 г.

проф. д-р Антония Велкова-Гайдаржиева